

Asia: VN/22316/2023

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa annetun lain, ulosottokaaren, sekä eräiden muiden lakien muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

1. Ehdotukset henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa annettuun lakiin

Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa annetun lain, ulosottokaaren sekä eräiden muiden lakien muuttamisesta

Johdanto

Rikosseuraamuslaitoksen toimintaympäristö on viime vuosina muuttunut merkittävästi. Vankiloihin kohdistuvat turvallisuusuhat ovat monimuotoistuneet, järjestäytyneen ja kansainvälisen rikollisuuden vaikutusvalta on kasvanut, ja huumausaineisiin liittyvät rikokset ovat lisääntyneet. Nämä muutokset edellyttävät viranomaisten välistä tehokasta ja oikea-aikaista tietojenvaihtoa sekä lainsäädäntöä, joka mahdollistaa rikosten ennaltaehkäisyn ja vankilaturvallisuuden varmistamisen. Lausunnossa esitetään näkemyksiä lakiluonnoksesta ja sen kehittämiskohteista suhteessa käytännön haasteisiin.

Tiedonsaannin puute vankien taustoista ja rikollisverkostoista

Lakiluonnoksen esittelytekstissä viitataan katujengien aiheuttamiin turvallisuusuhkiin vankiloissa. Kuitenkin esityksessä ei ole esitetty konkreettista muutosta, joka mahdollistaisi Rikosseuraamuslaitokselle pääsyn ajantasaisiin poliisin järjestelmissä oleviin tietoihin esimerkiksi vangin kuulumisesta katujengeihin tai hänen yhteyksistään järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Tällä hetkellä tällainen tieto ei ole saatavilla heti vangin saapuessa tutkintavankeuteen, mikä estää riskien tehokkaan arvioinnin sijoitteluvaiheessa.

Viranomaisten välinen tietojenvaihto on keskeistä vankien turvallisen sijoittamisen ja erillään pitämisen kannalta. Erityisesti katujengiläisten ja muiden vakavaa rikollisuutta harjoittavien henkilöiden osalta tarvitaan reaaliaikaista tietoa heti vankeuden alkaessa. Nykytilanteessa Rikosseuraamuslaitoksella ei ole itsenäistä oikeutta tarkistaa poliisin järjestelmistä tietoja, vaikka kyseiset henkilöt vaikuttavat suoraan laitoksen toimintaan. Tämä rajoittaa viranomaisten mahdollisuuksia puuttua rikollisuuden vaikutusmahdollisuuksiin vankilassa.

Alfa-PVP:n yleistyminen ja siihen liittyvät turvallisuusuhat

Suljetuissa vankiloissa on havaittu nopea muutos huumausaineiden käytössä. Alfa-PVP on noussut nopeasti yleisimmäksi huumausaineeksi. Aineen pieni käyttöannos, helppo salakuljetettavuus ja voimakkaat psykoaktiiviset vaikutukset tekevät siitä erityisen vaarallisen vankilaolosuhteissa.

Alfa-PVP:n käytön on havaittu aiheuttavan pelkoa muiden vankien keskuudessa sekä lisäävän vankien ja henkilökunnan kohtaamia väkivaltatilanteita. Lisäksi tarkastustoiminnassa on raportoitu riskeistä huumekoirien terveydelle aineen käsittelyn yhteydessä. Teknisten valvontalaitteiden, kuten kehon sisäisiä esineitä havaitsevien laitteiden ja kemiallisten analysaattorien, käyttöönotto vankiloissa olisi perusteltua.

Lakiluonnoksessa ei kuitenkaan tunnisteta näitä konkreettisia turvallisuusuhkia eikä esitetä keinoja niiden torjumiseksi. Esityksessä tulisi huomioida ajantasaiset havainnot huumausaineiden käytöstä ja salakuljetusmuodoista sekä mahdollistaa niiden perusteella vankilakohtaisten toimenpiteiden tehostaminen.

Ennaltaehkäisevät toimet ja valvonnan kehittäminen

Tutkimustiedon mukaan suurimmalla osalla vangeista on elämänsä aikana ollut päihdeongelma. Vankilassa huumausaineiden kysyntä säilyy korkeana, eikä sen täydellinen poistaminen ole realistista. Tästä syystä huumausainerikollisuuden ehkäisyssä tulisi keskittyä erityisesti aineiden saatavuuden vähentämiseen ja rikollisen toiminnan harjoittamisen vaikeuttamiseen.

Eräs keskeinen ongelma on lupakäytäntöjen tasapuolisuus kaikille vangeille riippumatta heidän taustoistaan tai rikollisesta verkostoitumisestaan. Tällä hetkellä valvomattomiin tapaamisiin ja poistumislupiin liittyvät päätökset eivät perustu selkeään ja riskiperusteiseen luokitteluun. Järjestäytyneeseen rikollisuuteen kuuluvalla vangilla voi olla samat oikeudet kuin ei-rikollisverkostoihin kuuluvalla.

Rikosseuraamuslaitoksella tulisi olla mahdollisuus arvioida tapaajien turvallisuutta ja rikostaustaa omien toimivaltuuksiensa puitteissa. Nykyisin vaadittu menettely, jossa taustatietoja kysytään erikseen poliisilta, on liian hidas ja raskas erityisesti kiireellisissä lupa-asioissa.

Tiedonsaannin sujuvoittaminen edellyttää lainsäädäntöä, joka sallii Rikosseuraamuslaitoksen suorakäytön tiettyihin rikosrekisteri- tai tiedustelujärjestelmiin tilanteissa, joissa tieto on oleellista laitoksen toiminnan kannalta.

Rikollisen toiminnan jatkuminen vankilasta käsin

Järjestäytyneen rikollisuuden torjunta vankilassa vaatii tehokasta yhteydenpidon valvontaa. Käytännössä osa vangeista jatkaa rikollista toimintaa vankilasta käsin, erityisesti huumausainekaupan organisointia. Nykyinen sääntely ei mahdollista automaattista valvontaa puheluiden ja kirjeenvaihdon osalta edes korkean riskin vankien kohdalla.

Vähintään tehostetun valvonnan osastoilla, joihin sijoitetaan korkean rikosalttiuden omaavia henkilöitä, tulisi olla mahdollisuus tallentaa kaikki puhelut ja lukea kaikki kirjeet. Nykyinen lainsäädäntö perustuu osin vanhentuneeseen käsitykseen vangeista ensisijaisesti sosiaalisesti syrjäytyneinä henkilöinä, vaikka merkittävä osa vangeista on järjestäytyneeseen rikollisuuteen kuuluvia tai heidän vaikutuspiirissään olevia henkilöitä.

Vankilassa tehdyt rikokset ja niiden seuraamukset

Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstö havaitsee säännöllisesti vankiloissa tapahtuvia huumausainerikoksia, mutta näistä vain osa johtaa esitutkintaan ja siten rangaistuksiin. Poliisi joutuu resurssisyistä usein tekemään esitutinnan rajoittamispäätöksiä, vaikka kyseessä olisi suurikin huumausaine-erä. Tämä vaarantaa vankien yhdenvertaisen kohtelun ja heikentää rangaistusten yleistä pelotevaikutusta.

Jotta vankilassa tapahtuneisiin rikoksiin voitaisiin puuttua tehokkaammin, tulisi esitutkintaan osoittaa riittävästi resursseja. Esimerkiksi erillinen tutkinnanjohtaja, joka keskittyisi yksinomaan vankiloissa tapahtuviin rikoksiin, voisi nopeuttaa rikosten selvittämistä ja lisätä vankien kokemusta seuraamusten väistämättömyydestä.

Ulkomaalaisten vankien osuus ja kansainväliset siirrot

Vuonna 2024 keskimääräinen vankiluku oli 3 356 (+213 vs. 2023). Ehdotonta vankeutta suorittaneita vapautui 2 814 ja keskimääräinen vankeusaika oli 11,4 kuukautta. Ulkomaalaisten osuus vangeista oli noin 20,5 % (687/3 356), kun vuonna 2023 se oli noin 17,7 % (~557/3 143).

Ulkomaalaisten vankien osuus on kasvanut merkittävästi viime vuosien aikana. Suurin osa uusista vangeista on yhteydessä kansainvälisiin rikollisverkostoihin, erityisesti huumausainerikollisuuteen. Monet Ruotsista saapuneet vangit eivät ole Ruotsin kansalaisia, mutta kuuluvat sieltä lähtöisin oleviin rikollisverkostoihin.

Suomen tulisi pyrkiä nopeuttamaan karkotuksia ja tuomioiden täytäntöönpanon siirtoja vangen kotimaahan. Erityisesti rikosperusteiset karkotuspäätökset tulisi voida tehdä heti rikostuomion yhteydessä. Tällä tavoin voidaan vähentää rikollisten mahdollisuuksia verkostoitua Suomen vankiloissa ja estää Suomea näyttäytymästä houkuttelevana ympäristönä järjestäytyneelle rikollisuudelle.

Monet ulkomaalaiset vangit eivät halua siirtyä takaisin kotimaahansa suorittamaan tuomiota, koska Suomessa vankilaolosuhteet ovat lievemmät ja rangaistuksen tosiasiallinen kesto on lyhyempi. Tämän vuoksi kansainvälisiä yhteistyökäytäntöjä, erityisesti Ruotsin viranomaisten kanssa, tulisi kehittää määrätietoisesti.

Johtopäätökset ja ehdotukset

Lakiluonnos ei nykyisellään ratkaise keskeisiä ongelmia, jotka liittyvät vankilaturvallisuuteen, järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaan ja huumausaineiden leviämisen ehkäisyyn. Lainsäädäntöä tulee kehittää erityisesti seuraavilla osa-alueilla:

- Rikosseuraamuslaitoksen oikeus saada ajantasaiset tiedot vankien rikollistaustoista ja järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvistä tiedoista suoraan poliisin järjestelmistä
- Teknologisten valvontakeinojen käyttöönotto erityisesti uusien huumausaineiden, kuten Alfa-PVP:n, tunnistamiseksi
- Lupakäytäntöjen ja tapaamisoikeuksien perustaminen selkeään, riskiperusteiseen vankien luokitteluun
- Mahdollisuus laajempaan yhteydenpidon valvontaan korkean rikosriskin vankien osalta
- Riittävät resurssit vankiloissa havaittujen rikosten esitutkintaan
- Kansainvälisten tuomioiden täytäntöönpanon siirtojen ja karkotusten nopeuttaminen

Viranomaisten välinen tietojenvaihto on keskeinen edellytys rikosten torjunnalle ja ehkäisemiselle. Järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvien tietojen tehokas vaihtaminen poliisin ja Rikosseuraamuslaitoksen välillä mahdollistaa myös viranomaisten kohdennetumman, oikea-aikaisemman ja vaikuttavamman valvonnan. Tämä on välttämätöntä vankilaturvallisuuden parantamiseksi ja rikollisen toiminnan jatkumisen estämiseksi vankilassa. Viime vuosien säädösvalmistelussa painopiste on kuitenkin ollut poliisin tiedonsaannissa Risen järjestelmistä; nyt on kiireellisesti tuotava myös Risen tiedontarpeet ajan tasalle ja varmistettava vastavuoroinen, reaaliaikainen ja laillisesti selkeä tiedonsaanti poliisin rekistereistä.

Säädösvalmistelussa tulisi ottaa systemaattisesti huomioon aihetta koskeva tutkimusnäyttö. Viime vuosien oikeustieteellinen tutkimus on tuottanut toimenpide-ehdotuksia muun muassa vankilaturvallisuudesta, rangaistusaikaisen rikollisuuden ehkäisystä ja turvallisuustiedonhallinnasta, mutta näitä ei ole hallituksen esityksessä riittävästi hyödynnetty. Alla oleva luettelo kokoo omat tutkimusprojektini ja niihin liittyvät julkaisut, jotka tarjoavat perustaa lainsäädännön kehittämiseksi.

1. Paasonen, J., Vieristö, S., Vainio, J. (2024) Prison Security and the Prevention of Prison-related Crime in the Nordic Countries. JFT 5–6/2024, pp. 497–515, ISSN 0040-6953.
2. Paasonen, J. (2024) Le système pénitentiaire finlandais. Prisons dans le monde. CRJ2P/IFTJ, Université de Pau et des Pays de l'Adour. Published 20.4.2024. <https://www.world-prisons.org>, pp. 1–49.
3. Paasonen, J., Vainio, J., Vieristö, S. (2023) Järjestäytynyt rikollisuus rikosprosessin haasteena. In: Nuotio, K., Yli-Hemminki, E. (eds) Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki, pp. 263–278, ISBN 978-951-855-694-0.
4. Paasonen, J., Vainio, J., Luomala, M. (2023) Miten kehittää vankilaturvallisuutta ja vankien kuntoutusta? Vaasan yliopiston raportteja 38. Published 6.3.2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-395-070-2>, pp. 1–60, ISSN 2489-2580.
5. Paasonen, J., Vainio, J. (2023) Vankeusaikaisen rikollisuuden estäminen vankilassa – vankilan henkilöstön kokemuksia. Oikeus 1/2023, pp. 26–44, ISSN 0356-4037.
6. Paasonen, J., Lindfors, H., Vainio, J. (2022) Turvallisuusselvitys vai turha selvitys? Defensor Legis 4/2022, pp. 962–980, ISSN 0356-262X.
7. Vainio, J. (2022) Vankia koskeva lupaharkinta ja päätöksenteko. Edilex-sarja, 2022/39. <https://www.edilex.fi/artikkelit/28287>
8. Vainio, J., Paasonen, J. (2022) Turvallisuustiedonhallinta Rikosseuraamuslaitoksessa. Defensor Legis 2/2022, pp. 440–459, ISSN 0356-262X.
9. Vainio, J. & Paasonen, J. (2022a) Vankilan tarkastustoiminta ja päihteettömyyden valvonta. Edilex-sarja, 2022/31. <https://www.edilex.fi/artikkelit/27727>

10. Paasonen, J., Vainio, J. (2022) Vankilaturvallisuus ja -väkivalta – vankilan henkilöstön kokema fyysinen ja henkinen väkivalta. Kriminologia 1:2022, pp. 39–59, ISSN 2737-0771.
11. Paasonen, J., Vainio, J., Hietapakka, J. (2022) Vangin tatuoinnit osana tuntomerkkien ottamista. Edilex 2022. Published 6.4.2022. www.edilex.fi/artikkelit/26470, pp. 1–11, ISSN 1797-6324.
12. Paasonen, J. (2021) Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuden ja valvontatyön ulkoinen arviointi. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2021, pp. 1–140, ISSN 2342-4826.

Kunnioittavasti,

Jyri Paasonen

Turvallisuus oikeuden apulaisprofessori

Vaasan yliopisto

2. Ehdotukset ulosottokaareen

-

3. Ehdotus verotustietojen julkisuudesta ja salassapidosta annetun lain 18 §:n muuttamisesta

-

4. Ehdotus lain työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistoiminnasta 4 c §:n muuttamisesta

-

5. Muut huomiot

-

Paasonen Jyri
Vaasan yliopisto